

TRADIČNÉ TRESTNOPRÁVNE ZÁSADY VERZUS ANGLOSASKÉ PRÁVO V BOJI PROTI TERORIZMU – MÔŽE BYŤ VZOROM AJ PRE NÁS?

TRADITIONAL CRIMINAL LAW PRINCIPLES V. ANGLO-SAXON LAW IN FIGHT AGAINST TERRORISM – IS THIS MODEL SUITABLE FOR US?

ADRIÁN JALČ

Právnická fakulta Trnavskej univerzity, Katedra trestného práva a kriminológie

Abstrakt

Do 11. septembra 2001 veľa štátov nemalo na národnej úrovni upravenú protiteroristickú legislatívu. Politicky motivované násilie bolo primárne postihované iba trestným zákonom. Odvtedy sa však prijalo množstvo protiteroristických zákonov vo svete (napr. za posledných päť rokov bolo v Austrálii prijatých tridsať sedem nových federálnych zákonov), ktorých základným cieľom a úlohou je zabezpečiť, aby polícia a ostatné orgány mali dostatočné právomoci, ktoré sú potrebné na ochranu spoločnosti.

V tomto príspevku sa tiež zameriavam na súčasné tendencie v tejto oblasti, ktoré sú určitou výzvou pre tradičné trestnoprávne zásady, ktoré už platia niekoľko storočí.

Kľúčové slová

protiteroristické zákony, motív ako súčasť skutkovej podstaty, rozšírenie trestnosti na prípravu, statusové skutkové podstaty, obrátené bremeno dôkazov, ľudské práva.

Abstract

Until September 11, 2001 many states hadn't national anti-terror laws. Political violence was dealt with by the ordinary criminal law. Since then was passed a litany of new anti-terror statutes in the world (for instance in the five years following September 11, Australia enacted 37 new federal laws), which primary objective and task is to ensure that police and other agencies have the sufficient powers they need to protect the community. In this paper, I also

look at the ways in which the laws depart from, or challenge, traditional criminal principles which have been developed over centuries.

Key words

anti- terror laws, the use of motivation as an element of an offence, the extension of offences to include preparatory actions, the status offences, the reversal of the burden of proof, the human rights.

V súčasnom období, nielen u nás, sa venuje zvýšená miera pozornosti problematike terorizmu. Po útokoch na Spojené štáty americké 11. septembra 2001 tento fenomén nadobudol nové dimenzie. Nasledovali ďalšie útoky v Španielsku, Rusku, Spojenom kráľovstve a problém okrajový sa zrazu stal prioritným, národný problém sa náhle zmenil na medzinárodný.¹

V reakcii na tieto udalosti boli prijaté protiteroristické zákony.² Obsahom týchto zákonov je mnohokrát narušenie základných práv a slobôd občanov a obchádzanie štandardných trestnoprávných predpisov. Prvým problémom, ktorý je často rozoberaný v inom kontexte, ale má pritom závažné následky v oblasti ľudských práv, je doposiaľ chýbajúca všeobecná definícia terorizmu. V roku 1980 bola v USA publikovaná definícia terorizmu, ktorá definuje terorizmus ako „použitie násilie alebo hrozba násilím, zvyčajne zamerané proti nezúčastneným osobám, s cieľom vyvolať strach, ktorého prostredníctvom sú dosahované politické, náboženské alebo ideologické ciele. Podľa niektorých názorov je zase terorizmus subjektívny pojem, ktorý existuje v mysli pozorovateľa, teda závisí na jeho politických názoroch a národnom pôvode.³ Zo súčasných mnohostranných dohovorov proti terorizmu žiaden neobsahuje univerzálnu, všeobecnú definíciu terorizmu. Priniesť by ju mal až komplexný dohovor o medzinárodnom terorizme.⁴ Súčasný stav, kedy definovanie tohto

¹ Z celosvetového hľadiska lokálne skupiny, ako IRA, či ETA boli vytlačené nadnárodnou Al- Kaidou a jej bunkami fungujúcimi na princípe spoločnej značky, ideológie ale samostatného financovania a minimálnych kontaktov, Legislatívny zámer zákona o boji proti terorizmu a extrémizmu, 2006

² Australian Anti- Terrorism Act, 2005, Canada Anti- Terrorism Act, 2001, India- Prevention of Terrorist Activities Act, United Kingdom- 1974-1989, Prevention of Terrorism Act (Northern Ireland), UK Anti- Terrorism, Crime and Security Act, 2001, UK Prevention of Terrorism Act, 2005, UK Terrorism Act, 2006, USA-federal laws: Executive Order 13224, signed by President George Bush Sept. 23, 2001, Patriot Act, 2006, Homeland Security Act of 2002, Support Anti – Terrorism by Fostering Effective Technologies Act (Safety Act) of 2002

³ Friedlander,R.: *Terrorism*, In:Bernhardt, R. (ed) *Encyclopedia of Public International Law*, Installment 9, Amsterdam, 1981, s.372

⁴ Šturma, P., Nováková, J., Bílková, V.: *Medzinárodná a evropské instrumenty proti terorizmu a organizovanému zločinu*, Praha: C.H.Beck, 2003, str. 50- 51

pojmu je ponechané na jednotlivých štátoch⁵, však prináša riziko nezamýšľaného porušovania ľudských práv a dokonca i úmyselného zneužívania pojmu terorizmus k iným cieľom.⁶

V medzinárodnej praxi sa potenciálne rozpory medzi efektívnym bojom proti terorizmu a ľudskými právami riešia dvoma právnymi nástrojmi, ktoré samé zmluvy o ľudských právach obsahujú. V prvom prípade ide o prípustné obmedzenia (výnimky), ktoré bývajú stanovené spravidla v druhých odsekoch príslušných článkoch.⁷ Tieto výnimky sa však netýkajú všetkých, ale iba niektorých práv a slobôd, ako sú sloboda pohybu, zhromažďovania a spolčovania, sloboda svedomia a náboženského vyznania, prejavu a informácii. Naopak nie sú dovolené u práva na život, ľudské zaobchádzanie, osobnú slobodu a spravodlivé súdne konanie.⁸ Druhým nástrojom je tzv. derogačná klauzula, teda ustanovenie, ktoré umožňuje zmluvným stranám suspendovať niektoré svoje ľudskoprávne záväzky v prípade vojny či inej mimoriadnej udalosti.⁹ Týmto spôsobom sa však možno suspendovať iba niektoré ustanovenia príslušných zmlúv, pretože niektoré sú nezrušiteľné a neodvolateľné.

Z európskych štátov iba Spojené kráľovstvo využilo možnosť derogačnej klauzuly podľa čl. 15 ods. 1 Európskeho dohovoru z dôvodu prijatia veľmi striktných protiteroristických zákonov.¹⁰ Je zaujímavé, že na rozdiel od britskej derogácie záväzkov podľa Európskeho dohovoru či Medzinárodného paktu sa Spojené štáty vôbec nepokúsili o obmedzenie svojich záväzkov podľa Medzinárodného paktu, i keď prezident USA hneď po teroristických útokoch z 11.9.2001 vyhlásil stav národného ohrozenia.

⁵ pozri napr. čl. 1 ods. 1 Dohovoru Rady Európy o predchádzaní terorizmu, ktorý ratifikovala Slovenská republika dňa 29. januára 2007 a pre Slovenskú republiku nadobúda platnosť dňa 1. júla 2007

⁶ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Martin Scheinin, UN Doc, E/CN. 4/2006/98, str.9

⁷ tak je tomu napr. v článkoch 8- 11 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950, ďalej iba „Európsky dohovor“) a v niektorých ustanoveniach doplňujúcich protokolov, v článkoch 12- 14, 18, 19, 21, 22 Medzinárodného paktu o občianských a politických právach (1966, ďalej iba „Medzinárodný pakt“)

⁸ Šturma, P.:Lidské práva v boji proti terorismu- mezinárodněprávní aspekty, 12/2006, Trestněprávní Revue, str.350

⁹ napr. čl. 15 ods. 1 Európskeho dohovoru stanovuje, že „v prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie môže každá zmluvná strana prijať opatrenia k odstúpeniu od záväzkov stanovených v tomto Dohovore v rozsahu prísne vyžadovanom naliehavosťou situácie, pokiaľ tieto opatrenia nebudú nezlučiteľné s ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva“, podobné ustanovenie obsahuje čl. 4 ods. 1 Medzinárodného paktu

¹⁰ UK Anti- Terrorism, Crime and Security Act, 2001, UK Prevention of Terrorism Act, 2005, UK Terrorism Act, 2006

V Spojenom kráľovstve sa na tému protiteroristických zákonov rozpútala živá odborná diskusia, ktorá namietala najmä niektoré aspekty navrhovaných zákonov. Išlo najmä o navrhovanú dĺžku zadržania osoby podozrivej z páchania teroristického útoku (na 90. dní) bez toho, aby osoba bola obvinená z trestného činu a bola postavená pred zákonného sudcu.

Policajné orgány argumentovali najmä tým, že predchádzajúca proti- teroristická legislatíva bola zameraná proti IRA¹¹, a z tohto dôvodu nezodpovedá potrebám súčasnosti. Ide najmä o dôvody, že:

- „moderný terorizmus“ (legislatíva nikdy nepoužíva pojem moslimskí extrémisti-teroristi) sa snaží maximalizovať náhodu, z tohto dôvodu málokedy dochádza k systematickému plánovaniu útoku a o celom pláne má znalosť len veľmi málo osôb, ktorí veľakrát ani nie sú na území štátu, ktorý je cieľom útoku. Z tohto dôvodu majú policajné orgány veľmi málo dôkazov v čase zadržania podozrivého páchatel'a;
- nadnárodný charakter uvedenej trestnej činnosti, kde lokálne bunky fungujú na princípe spoločnej značky, ideológie, ale samostatného financovania a minimálnych kontaktov;
- časová náročnosť medzinárodnej trestnej spolupráce, ktorá si vyžaduje úzku časovú synchronizáciu úkonov;
- využívanie moderných technológií. V množstve prípadov dochádza k zničeniu softvéru počítačov, takže v neskoršom štádiu dokazovania je ťažké preukázať úmyselné konanie páchatel'a. Tiež množstvo údajov a informácií je zašifrovaných, takže ich odhalenie, preskúmanie a analýza si vyžaduje dlhší časový úsek a vhodnú stratégiu výsluchu;
- predmetné prípady sú z hľadiska ich vyšetovania komplikovanejšie ako v minulosti a preto aj z hľadiska možnej škody, ktorá hrozí v prípade ich spáchania (chemický, biologický útok a jeho následky) sú časovo a personálne náročnejšie. V prípade použitia štandardných trestnoprocených postupov by sa preto nepodarilo zaistiť dostatok dôkazov včas tak, aby zaistili kladné rozhodnutie sudcu o väzbe;
- používanie mobilnej telefónnej siete páchatel'mi je relatívne nový prvok. Získavanie dát od poskytovateľov a ich analýza si vyžaduje určitý čas;
- v niektorých prípadoch brzdí vyšetovanie skutočnosť, že viacerých podozrivých obhajuje jeden advokát. Táto skutočnosť niekedy veľmi komplikuje samotný proces

¹¹ Írska republikánska armáda-polovojenská teroristická organizácia, ktorá bojovala za nezávislosť Severného Írska od Spojeného kráľovstva

vyšetrovania, pretože zo strany obhajoby je tu veľakrát požiadavka na hromadné konzultácie s klientmi.¹²

Oponenti dĺžky zadržania argumentovali právom podozrivého na slobodu pokiaľ nebude obvinený z trestného činu.¹³ Vláda nakoniec ustúpila zo svojho pôvodného návrhu a dĺžka zadržania sa ustanovila na max. 28 dní.

Austrália na rozdiel od Spojeného kráľovstva do 11.9.2001 právnu úpravu proti terorizmu nemala. Až na základe teroristického útoku proti USA začala právne reflektovať na medzinárodné udalosti a vydala niekoľko zákonov.¹⁴ Z hľadiska trestnoprocesného (najmä dôkazného) je dôležitý zákon o poskytovaní informácií, ktoré sa dotýka národnej bezpečnosti.¹⁵ Týmto sa zaviedla požiadavka, podľa ktorej obhajca síce má právo žiadať od úradu Generálneho prokurátora¹⁶ informácie o dôkazoch, ktoré sa dotýkajú prejednávaneho prípadu a jeho klienta, ale predmetný úrad má povinnosť neposkytovať informácie, ktoré sa dotýkajú národnej bezpečnosti, teda poskytnúť iba tie dôkazy obhajoby, ktoré ju neohrozujú. Obhajoba sa teda v trestných veciach, ktoré sa dotýkajú čo i len čiastočne národnej bezpečnosti, nebude môcť oboznámiť so všetkými dôkazmi obžaloby a pripraviť si tak možnosť ich vyvrátiť v konaní pred súdom.

K obmedzovaniu prístupu k dôkazom zo strany orgánov verejnej žaloby sme svedkami aj v prípadoch, kde nie je ohrozená národná bezpečnosť. Ide o všeobecnú tendenciu adverzatívneho trestného procesu, ktorej cieľom je:

- zmenšiť bremeno, ktoré je kladené na políciu a obžalobu v súvislosti s poskytovaním materiálov obhajobe;
- poskytovať lepšiu ochranu pre „citlivé materiály“ (akým je napr. identita policajného informátora);
- požadovať od obhajoby, aby otvorila „svoju základnú líniu argumentov“ ešte predtým, než začne súdny proces a to tak, aby nebol ovplyvnený výsledok sporu. Cieľom tohto bodu je,

¹² The official letter of the Metropolitan Police to the Home Secretary, October 6, 2005

¹³ Uvedená argumentácia vychádza zo skutočnosti, že zadržanie obvineného bez vznesenia obvinenia odporuje Habeas Corpus Act a Magne Charte Libertatum

¹⁴ Evidence Act, 2001, Security Legislation Amendment (Terrorism) Act, 2002, National Security Information Act, 2004, Australian Anti- Terrorism Act, 2005

¹⁵ National Security Information (Criminal and Civil Proceedings) Act, 2004

¹⁶ Z hľadiska právneho, Austrália podobne ako Veľká Británia nemá systém prokuratúry v našom poňatí, ale systém verejnej žaloby. Pre lepšie pochopenie textu v našich podmienkach niekedy používam pojem prokurátor, generálny prokurátor atď.

aby obhajoba v prípade, ak má dôkazy, ktoré by vyvracali tvrdenia obžaloby, ich poskytla obžalobe už v predsúdnom konaní a nie až v konaní pred súdom.¹⁷

V súvislosti s novými trestnými činmi, ktoré sa zaviedli do austrálskeho trestného zákona súvisiace s terorizmom, boli tiež pozmenené niektoré princípy trestného práva. Nové protiteroristické trestné činy vychádzajú najmä:

- z používania pohnútky ako zložky skutkovej podstaty trestného činu;
- z rozšírenia trestnosti aj na prípravu trestného činu;
- z potrestania za osobné postavenie, skôr ako za samotné konanie;
- z obráteného chápania inštitútu bremena dôkazov;
- z možnosti praktického zadržania osoby bez vznesenia konkrétneho obvinenia príp. súdu alebo akéhokoľvek usvedčenia.

I. Dôležitosť pohnútky (motívu)

Skutková podstata trestného činu sa v austrálskom trestnom zákone skladá z fyzického alebo vonkajšieho konania (správanie, okolnosti a výsledok prípadu) a škody alebo duševného konania (úmysel, vedomosti, nedbanlivosť), ktoré tvorí dodatočnú časť k fyzickému elementu.¹⁸

Koncepcia preukázania pohnútky je odlišná ako preukázať úmysel, pretože si vyžaduje zistiť aj dôvod prečo došlo k určitému správaniu. Motív v tradičnom chápaní skutkovej podstaty nie je jej obligatórnym znakom, skôr sa dokazuje v konaní pred súdom v súvislosti s páchatel'ovým úmyslom spáchať konkrétny trestný čin. V prípade naplnenia skutkovej podstaty trestného činu teroristického útoku je potrebné, aby prokurátor preukázal, že osoba úmyselne uskutočňovala konanie z politických, náboženských alebo ideologických dôvodov, skôr ako z iného motívu, napr. z pomsty.¹⁹ Trestný zákon tiež presne ustanovuje, kedy o teroristický čin nepôjde, ak:

- a) ide o obhajobu, protest, vyjadrenie nesúhlasu alebo protestnú akciu zamestnancov; a
- b) nebolo úmyslom
- i) spôsobiť vážnu škodu na zdraví; alebo
- ii) spôsobiť smrť; alebo

¹⁷ *Criminal justice*-HMSO,1995,str.44

¹⁸ napr. osoba spácha zločin, ak sa zaviazne vykonať teroristický čin, trest: uväznenie na doživotie. V takomto prípade fyzické konanie je správanie zaväzujúce spáchať teroristický čin. Škoda je v tomto prípade myslená ako úmysel, že osoba má sa zaviazat' k teroristickému útoku, ktorým spácha trestný čin.

¹⁹ Section 100.1 (1) Australian Criminal Code

- iii) ohroziť život, s výnimkou ak by dotknutá osoba súhlasila s konaním; alebo
- iv) vážne ohroziť zdravie alebo bezpečnosť verejnosti alebo časti verejnosti.²⁰

II. Príprava trestného činu

Z hľadiska prípravy na teroristický čin je zaujímavé, že trestný zákon v dotknutých skutkových podstatách širšie vymedzil tradičné hranice prípravy tak, aby mohlo byť do daného štádia trestného činu zahrnuté aj úmyselné:

- poskytnutie alebo získanie výcviku (s 101.2);
- držanie vecí (s 101.4); alebo
- zaobstaranie alebo vyrobenie dokladov, (s. 101.5)

ktoré je spojené s prípravou, stretnutím sa s osobou alebo pomocou spáchať teroristický čin.

Uvedené konanie je dokonané, ak osoba mala vedomosti alebo nezabránila konaniu (pritom si bola vedomá podstatných následkov), ktoré sa týkalo teroristického činu. Trest odňatia slobody, ktorý hrozí páchatel'ovi, je v rozpätí medzi desiatimi a dvadsiatimi piatimi rokmi odňatia slobody, kde vyššia hranica trestu bude uložená, ak sa podarí dokázať skutočné vedomosti páchatel'a. V prípade, že sa podarí preukázať všetky úmyselné konania spočívajúce v príprave alebo v plánovaní teroristického útoku, páchatel'ovi sa uloží v prípade uznania viny trest odňatia slobody na doživotie. V roku 2005 bol prijatý zákon, ktorý za dokonaný trestný čin rovnako považuje aj:

- teroristický čin, ktorý sa neprihodil;
- fyzickú prípravu, písomné dokumenty, iné konanie, ktoré nie je spojené s určitým, konkrétnym teroristickým činom; alebo
- fyzickú prípravu, písomné dokumenty, iné konanie, ktoré je spojené do viac ako jedného teroristického činu.²¹

Tieto skutkové podstaty teda postihujú širší rozsah konania ako staršie zákony a posilňujú formálnu stránku trestného činu. Páchatel'ovi tak hrozí veľmi vysoký trest odňatia slobody rovnako aj v takom prípade, kde nie je úplne preukázaný jeho zločinný úmysel. Pokus trestného činu jednoznačne vylučuje konanie, ktoré je „iba prípravou na spáchanie trestného činu“, avšak činnosť podľa článku 101 trestného zákona, ktorá smeruje k príprave

²⁰ Ibidem, Subsection (3)

²¹ Anti- Terrorism Act (No 1), 2005

trestného činu, umožňuje policajným orgánom konať predtým ako dôjde možnému ohrozeniu spoločenského záujmu, teda spôsobeniu škody.

Úlohou policajných orgánov teda nie je ani tak postihovať alebo zabraňovať určitému správaniu, ale mu predchádzať. Podozrivý tak môže byť zadržaný ešte predtým ako je vôbec vypracovaný konečný plán trestného činu, môžeme teda konštatovať, že v legislatíve zameranej na boj proti terorizmu prevláda „preventívny princíp“.²² V takomto chápaní má zákonné rozšírenie trestnosti pokusu (fakticky na úkor štádia prípravy trestného činu) viacero odporcov, ktorí vyčítajú právnej úprave jej všeobecnosť a nezrozumiteľnosť.²³

Z hľadiska tvorby judikatúry boli najdôležitejšími precedentnými prípadmi prípad tzv. Zeky Mallah (2005) a Faheem Lodhi (2006). V prvom prípade bolo vznesené obvinenie pre prípravu teroristického útoku, ale súd prekvalifikoval žalobný návrh na trestný čin hrozby vážneho poškodenia úradníka Commonwealthu (ide o skutkovú podstatu, ktorá sa najviac podobá našej právnej úprave útoku na verejného činiteľa). Súd teda nepovažoval dôkazy a úvahu verejného žalobcu za dostatočne presvedčivé, aby páchatel'a uznal vinným podľa novej proti teroristickej legislatívy, i keď existovala videonahrávka, kde obvinený vyjadruje svoj plán získanou zbraňou vstúpiť do budovy ministerstva zahraničných vecí alebo obchodného centra a usmrtiť zamestnancov, ktorí v ňom pracujú. Videonahrávka bola predaná príslušníkovi polície, ktorý vystupoval pri kúpe ako novinár. Obvinený sa pred súdom bránil tvrdením, že zbraň si obstaral pre vlastnú ochranu a videonahrávku urobil z dôvodov vlastnej publicity a možného finančného prospechu. V rámci rozpravy o tomto prípade sa ozvali z odbornej verejnosti hlasy, ktoré prišli záverom, že jedným z dôvodov prečo porota neuznala obvineného vinným je príliš prísny trest doživotia, ktorý vysvetľuje neochotu poroty odsúdiť obvineného z teroristického trestného činu.²⁴

V druhom prípade (Faheem Lodhi, 2006) bol obvinený porotou uznaný vinným za:

- držbu vecí spojených s prípravou teroristického útoku;

²² k tomuto princípu sa postavila časť odbornej verejnosti dosť negatívne, pozri: Cass R Sunstein *Laws of Fear: Beyond the Precautionary Principle*, Cambridge University Press, 2005

²³ zákonné pojmy ako „fyzická príprava“, „dokumenty“, „myšlienka“, „iné konanie“ nie sú definované v Trestnom zákone a tak veľa závisí od pomerne široko koncipovanej úvahy a záverov žalobcu v konkrétnom prípade, bližšie pozri: McSherry, B.: *The Introduction of Terrorism- Related Offences in Australia: Comfort or Concern?*, 2005, str.283, Bronitt, S. and McSherry, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, str.401

²⁴ Bouten P.: *Counter- Terrorism Laws in Practice*, paper presented at NSW Public Defender's Office Conference, 4. 10.2006

- zbieranie dokumentov spojených s prípravou teroristického útoku; a
- konania vo fáze prípravy na teroristický útok;

Právny zástupca obvineného uviedol, že proti jeho klientovi boli zistené skutočnosti, že obstaráva mapy o elektrickej rozvodovej sieti mesta, informácie o chemikáliách, letecké snímky významných mestských budov a pri domovej prehliadke boli zaistené veľké množstvá toaletného papiera, ktorí môže slúžiť na výrobu nitrocelulózy.²⁵

Prípado bol predmetom niekoľkých odvolaní na najvyšší súd a odvolací trestný súd. Predseda najvyššieho súdu potvrdil, že zákonom upravená forma prípravy teroristického trestného činu obchádza tradičné princípy trestného práva a vznikla tak neštandardná legislatívna úprava v Austrálskom zákonodarstve. V odôvodnení svojho názoru uviedol: „Príprava konania nie vždy smeruje k spáchaniu trestného činu. Samozrejme, z podstaty terorizmu vyplýva potreba špeciálnej, v mnohých ohľadoch neštandardnej legislatívy. Podľa môjho názoru parlament s pozitívnym úmyslom vytvoril skutkovú podstatu, podľa ktorej trestá páchatel'a, ktorý sám úplne nie je rozhodnutý, čo chce úmyselne spáchať. Politický názor je vedený myšlienkou prevencie terorizmu pomocou požiadavky trestnej zodpovednosti, ktorá vzniká v skoršom štádiu, ako je obvyklé pri iných druhoch trestnej činnosti. Súd je povinný rešpektovať túto snahu zákonodarcu.“²⁶

III. Statusové trestné činy

Skutková podstata trestného činu obvykle postihuje konanie páchatel'a nie jeho osobné postavenie alebo názory. Bronitt a McSherry k tomu dodávajú, že platí „dôležitá premisa v právnom štáte, podľa ktorej sa postihuje správanie páchatel'a, nie typ páchatel'a“.²⁷ Túto premisu odvodzujú z princípu nulla poena sine lege, ktorú nechápu len ako dôležitý princíp pre trestné právo procesné, ale rovnako aj pre trestné právo hmotné, pretože občan sa stáva páchatel'om trestného činu z dôvodu svojho konania, nie jednoducho preto kým je.²⁸ Napriek tomu statusové trestné činy stále existujú.²⁹ Austrálsky trestný kódex v časti 102.3 pozná

²⁵ Ibidem

²⁶ *Lodhi v R* (2006) NSWCCA 121, (66)

²⁷ McSherry, B.: *The Introduction of Terrorism- Related Offences in Australia: Comfort or Concern?*, 2005, str.279, 283, Bronitt, S. and McSherry, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, str.871-897

²⁸ Allen, F.: *The Habits of Legality- Criminal Justice and the Rule of Law* (Oxford University Press; 1996), str. 15

²⁹ Statusové trestné činy začali používať trestné zákonníky v 19. storočí postihovaním tuláctva, prostitúcie a opilstva, v súčasnosti sa vyskytujú najmä v skutkových podstatách postihujúcich drogovú trestnú činnosť,

statusový trestný čin- trestanie za členstvo v teroristickej organizácii, podľa ktorého osoba spácha trestný čin, ak:

- a) úmyselne je členom organizácie; a
- b) organizácia je teroristickou organizáciou; a
- c) má vedomosť o tom, že ide o teroristickú organizáciu.³⁰

Trest odňatia slobody možno v tomto prípade uložiť do desať rokov. Trestný zákon tiež pozná inštitút zániku trestnosti trestného činu, v prípade ak osoba urobí dôvodné kroky k zastaveniu členstva v organizácii okamžite ako sa dozvedela, že organizácia, ktorej bola členom je teroristická organizácia.³¹ Na druhej strane sa upozorňuje na skutočnosť, že možnosť uložiť desať rokov trestu odňatia slobody páchatel'ovi, ktorý bol členom teroristickej organizácie, ale ktorý nevykonal žiaden teroristický útok, prípadne podobné konanie, je veľmi prísne. Argumentuje sa faktom, že kriminalizovaním členstva v organizácii je krokom k možnosti zadržať občana z dôvodu, že výkonná moc ho bude považovať za bezpečnostnú hrozbu, čo však je už typická črta nedemokratických krajín.³² V súvislosti s ďalšími ustanoveniami zákona sa nepostihuje iba členstvo v teroristickej organizácii, ale tiež ktokoľvek, kto sa pripojí (formálne alebo neformálne) k členovi zakázanej teroristickej organizácii, dôvod na takéto konanie nie je v takomto prípade dôležitý. Ide o určitú formu účasti a preto sa vyžaduje, aby takéto osoba podporovala člena teroristickej organizácie s úmyslom „pomáhať organizácii sa rozširovať alebo pokračovať v jej existencii“.³³

Nie v každej krajine je právna úprava členstva v teroristickej organizácii taká rigidná ako v Austrálii. V Spojenom kráľovstve je trestnoprávne postihovaná osoba, ktorá patrí alebo tvrdí, že patrí k zakázanej teroristickej organizácii.³⁴ Takáto trestnoprávna úprava je užšia ako

bližšie pozri: Bronitt, S. and McSherry, B.: *Principles of Criminal law*, Thomson Lawbook Co, 2005, str. 871-897

³⁰ Podobnú skutkovú podstatu pozná aj slovenský trestný zákon, bližšie pozri § 297 Trestného zákona, v tomto prípade ide tiež o statusovú skutkovú podstatu, pretože o.i. postihuje aj členstvo v teroristickej organizácii, bez toho aby bolo nutné preukázať akékoľvek iné protispoločenské konanie

³¹ Podobné ustanovenie pozná aj slovenský trestný zákon, bližšie pozri § 86 písm e) Trestného zákona. Z hľadiska porovnania oboch úprav rozdiely vyplývajú aj z inej systematiky, terminológie a odlišnej teórie trestného práva, ale vo všeobecnosti možno konštatovať, že slovenská právna úprava je prísnejšia na použitie ustanovenia o účinnej ľútosti, pretože kladie osobitný dôraz aj na oznámenie orgánu činnému v trestnom konaní o existencii teroristickej organizácii.

³² Roach, K.: *The World Wide Expansion of Anti- Terrorism Laws After 11 September 2001*, Studi Senesi, 2004, str.510- 511

³³ V takomto prípade je možné uložiť trest odňatia slobody do troch rokov, Section 102.8 (2) (d) and (e) of Australian Penal Code

³⁴ Terrorism Act 2000 (UK) s 11.

predchádzajúca právna úprava, pretože sa vzťahuje iba na *zakázanú* teroristickú organizáciu a nevzťahuje sa na neoficiálnych členov, iba ak by sa sami k členstvu prihlásili.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, prípadne v Spojenom kráľovstve platný zákon o ľudských právach³⁵ nezabraňuje trestnoprávne postihovať členstvo v teroristickej organizácii.

Na druhej strane USA, Kanada a Nový Zéland vôbec trestnoprávne nepostihujú členstvo v teroristickej organizácii.³⁶ Niektorí autori poukazujú na skutočnosť, že je tomu tak preto, lebo sloboda združovania je chránená listinou práv v týchto krajinách.³⁷ Tento predpoklad sa ukazuje ako opodstatnený aj v súvislosti s rozpravou k dodatku k zákonu proti terorizmu v kanadskom parlamente, kde štátny tajomník ministerstva spravodlivosti a generálny prokurátor uviedol, „Rozhodnutie nezakázať členstvo v skupine je vedené najmä zákonnými ťažkosťami jej preukázania. Ide tiež o ústavne hranice. Skutočnosť, že cieľom právnej úpravy je postihovať kohokoľvek, kto pomáhal k teroristickej aktivite alebo ju umožňoval, zúčastňoval sa jej, prípadne financoval alebo ju viedol, je vedená tým, že táto cesta je ďaleko schodnejšia a efektívnejšia a vedie k zadržaniu osoby, ktorá je zodpovedná.“³⁸

IV. Zmena chápania inštitútu bremena dôkazov

Jedna zo základných zásad trestného procesu je prezumpcia neviny, od tejto zásady odvodzujú anglosaské právne systémy aj právo na spravodlivý proces. Podmienkou na to, aby obžaloba dokázala vinu, je povinnosť preukázať naplnenie všetkých hmotnoprávných požiadaviek, ktoré tvoria skutkovú podstatu trestného činu nad všetku pochybnosť. Výnimku z tohto pravidla tvorí iba skutočnosť, kedy sa žalovaná strana spolieha na obhajobu pomocou okolností vylučujúcich protiprávnosť, najmä na inštitút nutnej obrany. V takomto prípade žalovaná strana nesie „bremeno dôkazov“, teda dokazuje, že neboli splnené podmienky trestnej zodpovednosti. Ak je obhajoba úspešná v preukazovaní trestnej nezodpovednosti, obžaloba musí nad všetku pochybnosť vyvrátiť túto skutočnosť. Procesné predpisy

³⁵ Human Rights Act 1988 (UK)

³⁶ Právna úprava Kanady postihuje kohokoľvek, kto vedome sa zapojí alebo spolupracuje s teroristickou organizáciou, priamo alebo nepriamo, akúkoľvek inú činnosť vykonáva z dôvodu zvyšovania schopnosti teroristickej skupiny uskutočniť teroristický čin, prípadne jej takýto čin umožní spáchať (trest odňatia možno uložiť do desiatich rokov), Criminal Code of Canada s. 83.18. Novozélandská úprava má za cieľ postihovať toho, kto sa zapojí do teroristickej skupiny z dôvodu zvýšenia schopnosti skupiny, alebo organizácie uskutočniť, alebo podieľať sa na uskutočnení teroristického činu, Terrorism Suppression Act 2002 (NZ) s.13

³⁷ Roach, K.: *The World Wide Expansion of Anti- Terrorism Laws After 11 September 2001*, Studi Senesi, 2004, str.512- 513

samozrejme umožňujú v rámci normálneho dokazovania obhajobe vyvrátiť určitú skutočnosť závažnejším zákonným dôkazom, ako sa podarilo preukázať túto skutočnosť obžalobe, takýto vyvracajúci dôkaz však musí byť jednoznačný a musí splňať hranicu možného. Osobitosti v dokazovaní však môžeme sledovať v rámci týchto skutkových podstat:

Ad a) Držba vecí, zhromažďovanie alebo výroba písomného materiálu

V zmysle zákona je naplnená skutková podstata trestného činu, ak osoba úmyselne drží vec, zhromažďuje alebo vyrába písomný materiál, ktorý je „spojený s prípravou na teroristický útok alebo na jeho podporu“.³⁹ Trest odňatia slobody je v takomto prípade v rozmedzí 10- 15 rokov, horná hranica trestnej sadzby sa uloží v prípade, ak osoba mala skutočné vedomosti o spojení, a napriek tomu nedbala na to. V takomto prípade je na strane obhajoby dôkazne bremeno, ktorým by preukázala, že držanie vecí, zhromažďovanie alebo vyrábanie písomného materiálu nebolo v úmysle uľahčiť prípravu na teroristický útok alebo na jeho podporu.

Skutočnosť, že osoba má v úmysle použiť vec alebo písomný materiál v súvislosti s teroristickým útokom je základnou otázkou v rámci určenia osobnej trestnoprávnej zodpovednosti. Aj bez tejto okolnosti osoba môže byť uznaná vinnou za držanie písomného materiálu spojeného s prípravou na teroristický útok, aj keď sa priamo teroristického útoku nezúčastnila. V takomto prípade sa pamätá napríklad na prípad, kedy by vedecký pracovník za účelom vykonania výskumu preštudoval a zhromažďoval písomné dokumenty o možnom teroristickom útoku.

Pre túto trestnú činnosť je však charakteristické, že existujú dôkazy, o ktorých má znalosť iba obhajoba a či už z dôvodu väčších ťažkostí pri ich obstaraní alebo finančnej náročnosti, obžaloba ich ponecháva nepovšimnuté a nezaobrá sa nimi. Anglosaské právo takéto neobjasňovanie určitých skutočností v rámci dokazovania teroristickej trestnej činnosti pripúšťa za podmienky, ak:

- nezodpovedané otázky neohrozia „hlavné“ dokazovanie samotnej trestnej zodpovednosti za trestnú činnosť,
- za uvedené konanie hrozí relatívne nízky trest odňatia slobody,

³⁸ Parliament of Canada, Parliament Debates, House of Commons, 2 November 2001, str. 1115

³⁹ Sections 101.4 and 101.5

- takéto konanie by mohlo privodiť vážne ohrozenie verejného zdravia alebo bezpečnosti.⁴⁰

I keď terorizmus predstavuje v spoločnosti vážne nebezpečenstvo, samotná držba dokumentov, prípadne myšlienka nepredstavujú hrozbu. Hrozba vzniká, keď osoba zhromažďuje dokumenty alebo vedomosti s úmyslom vo vzťahu k teroristickému útoku. Preto aj pri tejto trestnej činnosti je potrebné v konaní pred súdom preukázať úmyselné konanie obvineného.

Ad b) Výcvik teroristickej organizácie alebo získavanie výcviku od teroristickej organizácie

Uvedená skutková podstata ide do popredia v dôkaznej situácii, keď neexistujú priame usvedčujúce dôkazy proti obvinenému, ktoré by preukázali spáchanie škody, prípadne úmysel ku konkrétnemu konaniu.

Páchateľ podľa austrálskeho trestného kódexu naplní skutkovú podstatu v zmysle časti 102.5 (2) Trestného zákona, ak

- a) úmyselne poskytuje výcvik alebo úmyselne získa výcvik od organizácie; a
- b) táto organizácia je teroristickou organizáciou v zmysle zákonnej definície uvedenej v zákone.

Trest odňatia slobody možno v tomto prípade uložiť do dvadsaťpäť rokov. Na dokazovanie poskytovania výcviku teroristickej organizácii alebo jeho získavanie stačí, aby prokurátor preukázal, že ide o takúto organizáciu. Obvinený musí vyvrátiť nad všetku pochybnosť, že nejde o takúto teroristickú organizáciu, prípadne, že nemal vedomosti o tom, že organizácia je teroristická, že z jeho strany nešlo o nedbanlivosť alebo tzv. vedomý hmotnoprávny risk, t.j. že sa iba domnieva, že prokurátorovi sa nepodarí dokázať hmotnoprávne náležitosti skutkovej podstaty. U obvineného sa teda predpokladá, že mal úmysel spáchať trestnú činnosť a musí už pred súdom prvého stupňa preukázať svoju nevinu.

Tiež je dôležité upozorniť, že požiadavka na poskytnutie výcviku nemusí byť akokoľvek spojená s terorizmom. V takomto prípade sa myslí najmä na skutočnosti, napr. že organizácia môže byť uznaná vinnou, ak poskytuje počítačový kurz teroristickej organizácii, teda jej členom, dokonca aj za takých podmienok, kedy nevedela, že organizácia je

⁴⁰ Australian Government, A Guide to Framing Commonwealth Offences, Civil Penalties and Enforcement Powers, 2004, str. 27-28

teroristickou zločkou. V tejto súvislosti je veľmi ťažko uviesť dôkazy, ktoré by preukazovali, že nešlo o nedbanlivosť organizácie poskytujúcej počítačový kurz, pretože na internetovej stránke vládnej bezpečnostnej agentúry je uvedený zoznam zakázaných teroristických organizácií, ktorý je pravidelne aktualizovaný a verejne prístupný.

Ad c) Členstvo v teroristickej organizácii

S výnimkou drogových trestných činov a otázok duševnej spôsobilosti austrálsky trestný zákon iba vzácnne ponecháva bremeno dôkazov na obvinenom.⁴¹ V prípade skutkových podstatí trestného činu terorizmu však tento zriedkavý zvrät používa, ide najmä o skutkové podstaty postihujúce členstvo v teroristickej organizácii a získanie finančnej hotovosti od teroristickej organizácie.

Ako už bolo uvedené, zákon postihuje členstvo v teroristickej organizácii. Páchateľ, však nebude trestne zodpovedný, ak preukáže nad všetku pravdepodobnosť, že sa zdržal akéhokoľvek konania v organizácii od okamihu, ako mal vedomosť, že ide o teroristickú organizáciu. Uvedené bremeno dôkazov, ktoré je na strane obvinenom, však v praxi môže znamenať, že aj nevinná osoba bude uznaná vinnou, ak nedokáže preukázať nad všetku pochybnosť uvedenú skutočnosť. Takéto obrátené chápanie bremena dôkazov sa v odborných kruhoch dost' kritizovalo, napr. ombudsmanom, legislatívnou komisiou. Podobnú právnu úpravu má aj Spojené kráľovstvo⁴², tam kritika zaznela zo samotnej snemovne lordov, ktorá vytýkala zákonu, že legislatívna úprava cez hrozbu terorizmu potlačila základné práva garantované už Listinou základných práv a slobôd a zákonom o ľudských právach, najmä zásadu prezumpcie neviny. V prípade Spojeného kráľovstva ide tiež o medzinárodné záväzky, najmä Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Kritika v oboch prípadoch sa týka najmä skutočností, že dôkazy, ktoré dokazujú nevinu obvineného musia byť dostatočne presvedčivé o tom, že obvinený sa zdržal akéhokoľvek konania v organizácii od okamihu, ako mal vedomosť, že ide o teroristickú organizáciu, teda nestačí ak obvinený iba vyvráti skutočnosti, ktoré uviedol v obžalobe prokurátor. Takto chápané bremeno dôkazov (protidôkazov) na strane obvineného sa považuje za veľmi široké, pretože obvinený musí vyvracať skutočnosti nielen uvedené v obžalobe, ale aj skutočnosti, ktoré prezumuje zákon.⁴³

⁴¹ Austrálsky Trestný zákon pracuje s prezumpciou, podľa ktorej sa v prípade spáchania trestného činu predpokladá dúševná spôsobilosť a je na obvinenom, aby v konaní preukázal opak.

⁴² Terrorism Act 2000 (UK) ,s. 11

⁴³ Report of the Security Legislation Review Committee (2006), str. 106- 109

Ad d) Získanie finančnej hotovosti od teroristickej organizácie

Rovnaká situácia v dokazovaní ako v predchádzajúcom odseku, platí aj v prípade získania finančnej hotovosti od teroristickej organizácie. Ak sa preukáže, že obvinený prijal finančnú hotovosť od teroristickej organizácie (nie je dôležité, či hotovostnou alebo bezhotovostnou formou), musí minimálne preukázať, že príspevok bol prijatý v súlade s austrálskym právom. V týchto prípadoch však na hrane zákonnosti vystupujú niektoré povolania, napr. advokáti, z dôvodu, že ak sa im nepodarí preukázať zákonnosť zastupovania klienta (v tomto prípade teroristickej organizácie, prípadne člena skupiny), môžu byť obžalovaný za trestný čin úmyselného poskytnutia pomoci teroristickej organizácii a hrozí im v takomto prípade trest odňatia slobody do dvadsaťpäť rokov, prípadne ak pôjde o nedbanlivosť do pätnásť rokov. Advokátska komora proti takémuto zákonnému vyvineniu sa spod trestnej zodpovednosti namieta najmä argumentmi o dôvernosti styku klient- advokát, prípadne otázkou, či môže advokát porušiť túto dôvernosť aj v prípade, ak klient (môže ísť aj o už obžalovaného) nesúhlasí s takýmto uverejnením. Tieto otázky v praxi veľa krát ešte nie sú doriešené a do budúcnosti bude ich riešenie závisieť od zjednocujúcich judikátov vyšších súdov.

V. Záver

Pozícia európskych krajín k týmto zmenám a celkovému oslabovaniu zásad, na ktorých je postavená moderná justícia je negatívny. Najmä z Rady Európy výraznejšie zaznela neistota, aby boj proti terorizmu nevedol k porušovaniu ľudských práv. Na základe týchto obáv dňa 15.7.2002 bola prijatá Smernica (Guidelines) Výboru ministrov Rady Európy o ľudských právach a boji proti terorizmu.⁴⁴ Tento dokument vychádza z Európskeho dohovoru, judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva a z ďalších medzinárodných dokumentov.⁴⁵ Z hľadiska trestnoprávneho smernica pripomína, že všetky opatrenia, ktoré štáty prijímajú v boji proti terorizmu, musia byť zákonné a musia vychádzať tiež zo zásad legality a proporcionality. Každé obmedzenie ľudských práv teda musí byť čo najpresnejšie vymedzené, nutné a primerané vzhľadom k sledovanému cieľu.

⁴⁴ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Human Rights and the fight against terrorism

⁴⁵ Bellelli, R.: The Council of Europe. In: Nesi, G.: *International Cooperation in Counter- terrorism*, s. 141- 142

Všetky právne úpravy zaraďujú terorizmus medzi najzávažnejšie formy protispoločenskej činnosti a nie je sporu o tom, že proti nemu je nutné bojovať dostatočne účinnými prostriedkami. Zároveň však je potrebné mať neustále na zreteli, že ani preventívne a represívne opatrenia proti terorizmu nesmú byť dôvodom pre porušovanie medzinárodných štandardov ľudských práv, prípadne „zmäkčovať“ základné zásady trestného konania, na ktorých sú postavené súdne systémy a ktoré garantujú princípy právneho štátu. Príkladom môžu byť zvláštne vojenské tribunály USA pre súdenie cudzincov obvinených z účasti na terorizme alebo prijímanie špeciálnych, veľmi tvrdých protiteroristických zákonov v anglosaských krajinách (napr. USA, Spojené kráľovstvo, Austrália), ktoré umožňujú obchádzanie štandardných procesných postupov zabezpečujúcich ich nezneužívanie.

Spolupráca justičných orgánov a špeciálnych orgánov štátu určených na boj s terorizmom je veľmi komplikovaná, pretože záujmy oboch sú nekompatibilné. Z hľadiska dokazovania v konaní pred súdom vo všeobecnosti platí pravidlo „quod non est in foro, non est in mundo“, ktoré však je konfrontované so skutočnosťou, že veľa dôkazov pri terorizme je utajovaných. Záujem orgánov verejnej žaloby je dokázať vinu obžalovaného nad všetku pochybnosť, a tak potrebujú vytvoriť pri dokazovaní jasný obraz o dokazovanej skutočnosti. Veľakrát je preto nutné vykonať výsluch svedkov, prípadne dôkazy doplniť o informačno-technické prostriedky. Záujem špeciálnych orgánov štátu je však najmä zabrániť konaniu a ochrániť zdroj svojich informácií. Zákonodarca sa pod tlakom oboch týchto skutočností snaží akoby definovať dôkaznú silu jednotlivých dôkazov a obmedziť prístup k týmto dôkazom protistrane. Z trestnoprocesného hľadiska sa tým narúša najmä pravidlo tzv. rovnosti zbraní, ktoré zabezpečuje o.i aj prístup k dôkazom protistrany. Nebezpečným sa tiež javí tendencia v anglosaskom práve, ktorá pomaly oslabuje pravidlo, podľa ktorého obvinený nenesie žiadne dôkazné bremeno v konaní pred súdom, ale orgán verejnej žaloby musí dokázať všetky skutočnosti dôležité pre rozhodnutie vo veci samej. Zmena v tomto pravidle naštrbuje zásadu prezumpcie nevinu, ktorú vo všeobecnosti pokladáme za jednu z vedúcich zásad v modernom trestnom súdnictve a ktorá je tiež obsahom mnohých medzinárodných dokumentov.⁴⁶

⁴⁶ napr. čl. 11 ods. 1 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, čl. 6 ods. 2 Európskeho dohovoru

Kontaktné údaje na autora - email :

JUDr. Ing. Adrián Jalč, Ph.D

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Katedra trestného práva a kriminológie

Hornopotočná č. 23

917 01 Trnava- Slovenská republika

email: nestorik@zoznam.sk

t.č:0904 108 312

